

Tohi Fakahinohino ma'ae kau Faiako Koljisí

2023

CensusAtSchool

NU`U SILA

Mālō e Lelei

Mālō hoó mou fili ke mou kau mai ki he ‘Tohi kakai ‘i he Akó’ fakataha mo ho’o mou kau ako’.

‘Oku mau fu’u fiema’u ke a’u ki he nima ‘a e fānauako Nu’usila kotoa pē ‘a e tanaki fakamatala (teita) ‘oku mo’oni mo taau ko e ‘uhí ke nau malava ‘o fakatupulaki ‘enau ngaahi taukei ivi malohi ‘i he tanaki fakamatala (teita) fakasaienisí.

‘E lava ke kau mai ‘a e fānauakó lolotonga ‘a e ngaahi houa akó ‘o a’u ki he faka’osinga ‘o e 2024. Te nau fiema’u ho’o fika lesitá ‘a ee na’e ‘imeili atu kiate koe ‘i he taimi na’a ke lēsisita aí. ‘Oku kei lelei pe kapau ‘e toki fakafonu ‘e ho’o fānauakó ‘a e tohi kakaí ‘i ha fa’ahinga taimi pē ‘e lelei kiate koé, ka neongo iá ‘oku fakalotolahi’i ‘a e ngaahi akó ke nau fakakakato ‘eni ‘i he taimi ofi ki he ‘aho ‘e kamata ai ‘a e polokalamá.

Ki ha fiema’u tokoni, fetu’utaki ki he ‘Tohi kakai ‘i he akó’ talēkitā Rachel Cunliffe: (027) 3733746 pe census@stat.auckland.ac.nz.

Fakafiefia!

Ngaahi tefito’i fepīkinga’aki he halangaopé

‘Oku kau ‘a e fānauakó:

<https://www.censusatschool.org.nz/take/>

Lesisita ‘a e faiakó:

<https://new.censusatschool.org.nz/take-part/register/>

Toe ‘ave ‘a e fika lesisita ‘a e faiakó:

<https://new.censusatschool.org.nz/take-part/resend/>

Ko e hā 'a e me'a 'oku 'i lotó?

Fakasio kimu'a 'ae ngaahi tohi fehu'i	5
Muiaki 'oe ngaahi fehu'i'	17
Lisi 'o e ngāue 'oku teuteu ki he lokiakó	35

Fakasio kimu'a 'ae ngaahi tohi fehu'i

Ko e ngaahi fakamatala mei he Tohi kakai 'i he Akó 'e tokoni ia kia koe ke ke mahino'i mo 'ilo'i 'a e ngaahi teita fekau'aki mo e kakai kei iikí. Ko e Tohi kakai 'i he Akó 'oku fakahoko ia 'i Nu'usila ni moe ngaahi fonua kehe pē 'i māmaní. Ko e fakamatala te ke 'omaí 'e lava ke faka'aonga'i 'e he fānauakó ki he 'enau ngaahi taumu'a fakaakó. Fakamalo atu ki ho taimí pea mo e kau maí.

Ngaahi fakamatala fakataautaha

Ko e ngaahi fehu'i 'e maaka'i faka'ilonga **Fakataautahá** 'e 'alu pe ia ki he tanaki'anga fakamatala 'a e Tohi kakai 'i he Akó. He'ikai ke 'ave ia ki he faiakó 'ihe teita 'a e kalasí.

Ko ho'o ngaahi tali ki he ū fehu'i 6 - 20 'e 'ave ia ki ho'o faiakó ko e 'uhí' ke ke fekumi ki he ngaahi fekāinga'aki 'a e me'a 'oku feliuliuki 'i he kalasí.

Ko e toenga 'o e ngaahi fehu'i 'e 'oange tau'atāina pē ia ki ho'o faiakó. He'ikai ke nau lava 'o fakahoa 'a e ngaahi fehu'i ni ki he ngaahi tali na'a ke fakahokó.

Fekau'aki mo koe

1. 'Oku ke tangata pe fefine?

- Tangata
- Fefine
- Makehe mei he tangata pe fefiné (kataki 'o fakahaa'i):
- Tukuange 'ae fehu'i

2. Ko e hā 'a ho'o ta'u motu'á?

Ta'u

3. Ko fē ‘a e fonua na’e fanau’i ai koé?

- Nu’usila
- ‘Aositelēlia
- ‘Ingilani
- Siaina (Kakai Lipapulika ‘o)
- ‘Initia
- ‘Afilika Tonga
- Ha’amo
- ‘Otumotu Kuki
- Me’ā kehe. Kataki taipe’i ‘a e hingoa ‘o e fonuá:

4. Ko fē ‘a e matakali pe fa’ahinga kulupu ‘oku ke kau ki aī? Maaka’i ‘a e elia pē ngaahi ‘elia tu’u ‘atā’ ‘aia ‘oku kaunga tonu kiate koé.

- Kakai Nu’usila mei ‘ulope
- Kakai Mauli
- Kakai Ha’amo
- Kakai Mauli ‘Otumotu Kuki
- Kakai Tonga
- Kakai Niuē
- Kakai Siaina
- Kakai ‘Initia
- kakai kehe hangē ko e Kakai Netalen, Kakai Siapani, Kakai Tokelau. Kataki ‘o tohi’i mai:

5. ‘Ihe ngaahi lea ‘e fiha te ke lava ‘o ‘o talanoa ai ‘i ha ngaahi me’ā faka‘ahō?

Fakataautaha

Ngaahi Lea

6. ‘Oku ke nima angai to’omata’u, pe nima angai to’ohema pe fakatouanga?

- Nima angai to’omata’u
- Nima angai to’ohema
- Fakatouanga

7. ‘Oku lanu hā ho’o kano’imatá?

- Lanu pulū
- Lanu Koko
- Lanu Kulei
- Lanu Mata
- Lanu Melomelo vaivai

8. Ko e hā ‘a e lanu fakanatula ‘a ho’o lau’i’ulú?

- Lanu ‘Uli’uli
- Lanu Kelokelo
- Lanu Koko
- Lanu Kulokula
- Lanu Hinehina

9. Ko e ha e kalasi fakanatula ‘a ho’o lau’i’ulú?

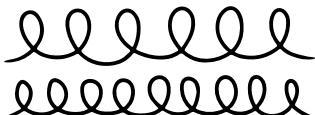
- Lau'i'ulu hika hangatonu

- Lau'i'ulu hika peau

- Lau'i'ulu mingimingi

- Lau'i'ulu mingi vilovilo

Fua

10. Ko e hā ho ma'olungá ta'e tui ha sū? Tali mai 'i he ofi taha 'ihe lau senitimitá.

sm

11. Ko e hā e fua lōloa ho lau'iva'é, 'i he 'ikai ke tui 'a e sū? Talí 'i he lau senitimitá pea tu'unga tesimale 'e taha.

- a. Lau'iva'e
to'ohema

sm

- e. Lau'iva'e
to'omata'u

sm

12. Ko e hā 'a e fua takai 'a ho'o kia'i nima to'ohemá? 'Omai 'a e talí 'i he lau senitimitá pea tu'unga tesimale 'e taha.

sm

13. Ko e hā ‘a e fua takai ‘o e fo’i tuhu fōlahi ‘o e nima to’ohemá? ‘Omai ‘a e talí ‘i he lau senitimita pea tu’unga tesimale ‘e taha.

sm

‘Apiako

14. Ko e hā ‘a e founiga tukupau ho’o alu ki he akó?

- luelue
- kā
- pasi
- lēlue
- paiki
- vaka
- sikuta
- sikeitipooti
- Me’alele kehe

15. Ko e hā e fuoloa ho’o ‘alú pea ke a’u ki he akó? ‘Omai ho’o talí ki he ofi taha ‘o e lau miniti.

miniti

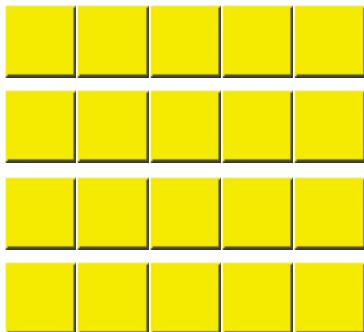
16. Ko e hā ‘a e mamafa ho’o kato naunaú ‘i he ‘aho ní?

kk

Va'inga

17. Ko e hā 'a e vave ho'o fakatauhoa kotoa 'a e ngaahi lau'itā? Lomi'i 'a e "Kamatá" pea ke lomi'i 'a e fo'i sikuea 'e uá ke 'asi 'a 'ena la'itā. Ko e toenga 'o e la'itā 'i he 'ū sikuea fakatauhoa he'ikai ke nau 'asi. Toutou lomi'i pe 'a e ngaahi sikueá kae 'oua kuo 'asi kotoa 'a e ngaahi hoá.

Lomi'i ke kamata

18. Ko e hā 'a e vave ho'o taimi fakahoko ngāué? Lomi'i 'a e me'alomi lanu matá. Ko e taimi 'e liliu ai ki he lanu kulokulá, lomi'i leva ia 'i he vave tahá.

Lomi'i ke kamata

19. Ko e hā e fuoloa 'a ho'o tu'u ve'e taha 'aki ho'o va'e to'ohemá pea toe kuikui mo ho'o matá? 'Omai ho'o talí 'i he lau sekoni.

ngaahi sēkoni

20 a. Ko e hā 'a e fua lōloa 'a ho'o puna tu'ú? Talí 'ihe ofi taha ki he lau senitimitá.

sm

20 e. Na'a ke faka'aonga'i ha tāketi ke ke taumu'a ki ai?

- 'lo
- 'lkai

Ngāue

21 a. Koe fihā nai na'a ke 'alu ai 'o mohe 'anepó? Talí mai 'ihe ofi taha 'o e lau haafe houá.

☒	:	☒	pm	☒
-------------------------------------	---	-------------------------------------	----	-------------------------------------

21 e. Koe fihā nai na'a ke 'ā hake ai he pongipongi ní? 'Omai 'a e talí 'ihe ofi taha 'o e lau haafe houá.

☒	:	☒	am	☒
-------------------------------------	---	-------------------------------------	----	-------------------------------------

22. 'I ho'o 'aho ako kakato kuo toki 'osi', ko e hā e lahi e taimi na'a ke sio faiva/tv ai he 'osi 'a e akó kimu'a pea ke toki mohé? Talí mai 'ihe ofi taha 'o e lau miniti 15. Fakahū 'a e noá kapau na'e 'ikai ke ke sio TV.

<input type="text"/>	houa	☒	miniti
----------------------	------	-------------------------------------	--------

23 a. Ko e fē 'i he ngaahi me'a ko 'ení na'a ke faka'aonga'i **'i he uike kuo 'osi?** ('E lava pē ke ke faka'ilonga'i 'o lahiange 'i he tu'o tahá.)

- 'Iai ho'o telefoni to'oto'o
- 'Iutiupi
- 'Isitakulemi
- Sinepiseti
- Feisipuka
- Tuita
- Tiki Toki
- Tuisi
- Pinitulesi
- Piliiu
- Uasi'epi
- Lētiti
- 'Ikai ke tui tatau
- 'Ikai ke 'iai ha taha 'i he ngaahi me'a ni

23 e. Ko fē 'i he ngaahi me'a ko 'ení na'a ke faka'aonga'i ai ha **fo'i me'a 'e fā pe lahiange 'i ha taimi kehekehe he 'aho 'aneafi?**

- 'Iai ho'o telefoni to'oto'o
- 'Iutiupi
- 'Isitakulemi
- Sinepiseti
- Feisipuka
- Tuita
- Tiki Toki
- Tuisi
- Pinitulesi

- Pīliu
- Uasi'epi
- Lētiti
- 'Ikai ke tui tatau
- 'Ikai ke 'iai ha taha 'i he ngaahi me'a ni

Fakakaukau

24 a. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'oku ke fakakaukaú ko e hā 'a e **me'a lelei taha** ke tuku atu 'i he opé?

Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i, taipe'i **'Oku 'ikai teu 'ilo'**.

24 e. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'i ho'o fakakaukaú ko e hā 'a e **me'a kovi taha** ke tuku atu 'i he opé?

Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i, taipe'i **'Oku 'ikai teu 'ilo'**.

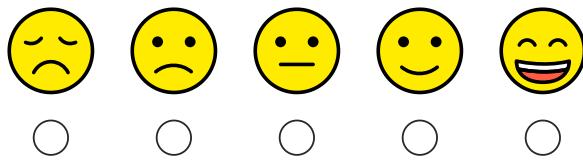
24 f. Kuo ke poloka'i nai ha taha 'i he opé he **uike na'e toki 'osí?**

- 'Io
- 'Ikai

25 a. 'I hono fakakātoa, 'oku anga fēfē 'a e fiefia 'oku ke ma'u?

25 e. ‘Oku toko fiha ho ngaahi kaungāme’ a ofi?

26 a. ‘I ha fo’i lea ‘e nima pe si’iange, ‘oku ke fakakaukaú ko e hā nai e **‘uhinga** ‘oku inu ‘olokaholo ai ‘a e fānau kei ta’u si’i?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo’i, taipe’i **‘Oku ‘ikai teu ‘ilo’i**.

26 e. ‘I ha fo’i lea ‘e nima pe si’iange, ‘oku ke fakakaukaú ko e hā ‘a e **ngaahi uesia** ‘oku ma’u ‘e he fānau kei ta’u si’i ‘oku nau inu ‘olokaholó?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo’i, taipe’i **‘Oku ‘ikai teu ‘ilo’i**.

26 f. ‘Oku ke fakakaukau ‘oku lelei pē ki he fānau kei ta’u si’i ‘i ho’o to’ú ke nau inu ‘olokaholo?

- ‘Io
- ‘Ikai
- ‘Oku ‘iai pē ‘a e makatu’unga
- ‘Oku ‘ikai keu ‘ilo’i

26 h. ‘E hoko ‘a e ‘olokaholó ko ha palopalema ia ki he fānau kei ta’u si’i ‘a ee’ ‘oku ou ‘ilo’i.

- Ta’eloto ‘aupito ki ai

- Ta'eloto ki ai
- Loto ki ai
- Loto 'aupito ki ai
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

27. Ko e fē 'a e fili 'i heni 'oku ne fakamatala'i lelei taha 'a ho'o fakakaukau ki he feliliuaki 'a e 'eá?

- Koe fiema'u vivili 'eni 'oku fiema'u ke tokangaekina 'i he taimi ni.
- Ko e palopalema 'oku fiema'u ke tokangaekina 'i he kaha'ú
- 'Oku 'ikai ko ha palopalema ia.
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

28 a. 'Oku kau nai 'a e fainá 'i he fo'i pisá?

- 'Ilo
- 'Ikai
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

28 e. Ko e hā 'a ho'o 'aisikilimi manakó?

Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i, taipe'i **'Oku 'ikai teu 'ilo'i**.

28 f. Ko e fē 'a e me'a te ke sai'ia aí, ko e fanga pusí pe fanga kulí?

- Fanga pusí
- Fanga kulí
- 'Ikai ha me'a teu fili kiai

28 h. Ko e hā ‘a e sipoti ‘oku ke manako ke ke va’inga/fakahoko?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo’i, taipe’i **‘Oku ‘ikai teu ‘ilo’i.**

29. Kapau te ke fiema’u ke ke ‘eke ha fo’i fehu’i pē ‘e taha ki he fānauako ‘a Nu’usila ni ‘i he savea ni, ko e hā nai ‘a e fo’i fehu’i ko iá?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo’i, taipe’i **‘Oku ‘ikai teu ‘ilo’i.**

30. Kataki toe vakai’i ho’o ngaahi talí kimu’a pea ke toki fakamo’oni.

- ‘Oku fakahā henī ko e ngaahi fakamatala ‘oku ou ‘oatú ‘oku mo’oni pea mo kakato fakatatau ki he ‘eku ‘ilo’.

Fakahū

Muiaki 'oe ngaahi fehu'i'

Ako ke toe lahiange fekau'aki pea mo e ngaahi fehu'i 'oe savea 'oku tau faka'aonga'i 'i he ngaahi fehu'i tanaki fakamatala 'o e 'Tohi kakai 'i he akó' 'o e 2023. 'E malava pe ke faka'aonga'i 'eni ke ke kamata'aki ha'o talatalanoa mo ho'o fānauakó.

'I he ngaahi 'elia lahi 'oku 'ikai ke 'iai ha me'a ia ko ha fehu'i 'oku haohaoa. 'I he ngaahi kalasi 'o e ako ma'olungá pe kolísí 'e malava ke hiki 'a e ngaahi talatalanoa fekau'aki pea mo e ngaahi fehu'i faingata'a 'i he saveá. 'Oku malava ke kau 'i hení 'a e faingata'a faka'ēfiká pe fakasōsialé, pea mo e anga 'a hono faka'uhinga'i kinaua 'e he kakai kehekehe. Ko e talatalanoa ko 'ení 'oku kau atu ki ai pea mo hono talanoa'i 'a e ivi malava 'e he ngaahi palopalema faingata'a ni 'o uesia 'a e ngaahi fakamatala (teita) 'oku tanakí.

Malu'i fakataautaha

Ko e 'Tohi kakai 'i he Ako' 'a Nu'usilá 'oku nau tokanga 'aupito ki he 'īsiú 'a hono malu'i 'o e ngaahi tanaki fakamatala (teita) fakataautahá pea mo e fakapulipulí. Ko e ngāue poloseki ko 'ení 'oku 'ikai ke 'iai ha'ane 'asenita fakatotolo, pea 'e 'ikai ke tukuange 'a e ngaahi tanaki fakamatalá (teita) ki he taumu'a fakatupu pa'anga pē ke ngaue'aki 'e ha sino mei tu'a. Ko e fakakaukau na'a ne langaki 'a e ngāue poloseki ni, ke tokonia 'a e faiakó pea mo e fānauakó ke na maa'usia ha naunau ako lelei ki hono ako mo lau 'a e ngaahi fakamatala fakasitetisitiká.

Ko e 'ikai faka'asi 'a e hingoa 'o e tokotahá ko e me'a ia kuopau ke fakahoko, ko e 'uhí he 'oku 'ikai fiema'u ia ke faka'asi 'a e hingoa 'o e tokotahá 'i he pepa saveá. 'Ikai ngata aí, ko e 'uhí 'e tukuange 'a e tanaki fakamatala (teita) 'o 'ikai ke toe filifili, ko ia ai 'e 'ikai ke malava ke 'ilo'i 'a e tokotaha na'e kaú.

'Oku tau'atāina kakato pe 'a e 'apiakó pe te nau kau mai. 'Oku mau fakalotolahi atu ke mou fakahoko ki homou puleakó, moe fanauakó, pea mo ho'omou fānaú fekau'aki pea mo e puipuitu'a 'o e poloseki ko 'ení, pea 'oku fakamanatu atu 'a ho'o fatongia fekau'aki pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení ki he ngaahi matu'a pea pehe ki he 'enau fakangofua 'enau fānaú ke kau mai. 'E

Iava ke ma'u 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení 'i he 'emau uepisaiti 'initanetí.

Ko e palani 'o e savea ni pea mo hono ngaahi fehu'í 'oku muimui ofi ia 'i he fengāue'aki mo e ngāue poloseki mei tu'apule'anga 'a ia kuo 'osi fakamo'oni'i 'a 'enau lavame'á. Na'e kau foki pea mo e Sitetisitika Nu'usilá (Stats NZ) 'i hono sivi'i 'a e ngaahi fehu'i 'oe savea ne palani'í ke fakapapau'i 'oku nofo 'a e ngaahi fehu'í 'i he fakahinohino 'oku fiema'ú.

Ko hono malu'i 'a e ngaahi fakamatalá ko e taha ia e taumu'a tefito 'a e ngāue ni, pea kuo tuku ai ha fu'u tokanga makehe ki hono malu'i 'a e ngaahi fakamatala mahu'inga, ko hono ngāue'aki 'a e talanoa fakapulipulí, pea mo e anga 'o e hū ki he sisitemí 'i he 'initanetí.

- Ko e tali ko ia ki he ngaahi fehu'i 'oku maaka'i **Fakafo'ituituí** 'e 'alu pē ia ki he tanaki'anga fakamatala fakalukufua 'o e Tohi kakai 'i he Akó. 'Oku 'ikai ke faka'asi eni 'ihe tanaki'anga fakamatala 'i he kalasí.
- Ko e ngaahi tali ki he fehu'i fika 6 - 20 'e 'oatu fakafo'i seti ko e 'uhí' ke ke lava 'o toe vakavakai'i 'a e felālāve'i 'o e ngaahi me'a 'oku feliuliuki 'i he kalasí.
- Ko e toenga 'o e ngaahi fehu'í 'e tukuatu tau'atāina pē pea 'e 'ikai ke faitatau ia pea mo e ngaahi tali kehe 'e 'omai 'e ho'o kalasí.

Ngaahi lea ongo

'Oku mau tanaki atu foki 'ae tepi 'oku lekooti ai 'ae lea 'i 'olunga 'ihe tohi fehu'i lea faka Pilitania'. Kapau 'e fakamo'ui, 'e sio 'a e fānauakó ki he ki'i faka'ilonga fakale'olahi 'oe ongo' 'aia te ne lau kiate kinautolu 'a e ngaahi leá 'i he taimi te nau lomi'i ai 'ae ki'i faka'ilongá ke mo'uí. 'E tokoni 'aupito 'eni ki he fanauako 'oku nau faingata'a'ia 'i he lautohí pē 'ikai ke mahino kiate kinautolu 'a e ngaahi fehu'í.

Lea faka-Pilitānia/ Lea faka-Māuli

Ko e ngaahi fehu'i koeni' 'e lava ke fakafonu ia 'i he lea faka-Pilitānia, lea faka-Māuli, lea faka-Ha'amoa, lea faka-Tonga, lea faka-Fisi, pea mo e lea faka-Kuki'ailani. 'Oku mau toe 'oatu 'ae fili ke ke fakafonu 'ae ngaahi fehu'í 'i he lea faka-Pilitāniá pea toki fēmafulifuliaki ai he vaha'a 'oe lea faka-Pilitānia' pea moe lea faka-māulí.

Tangata pe fefine

1. ‘Oku ke tangata pe fefine?

- Tangata
- Fefine
- Makehe mei he tangata pe fefiné (kataki ‘o fakahaa’i): _____
- Tukuange ‘ae fehu’í

Kuo ‘ikai ke toe fakahoko ha ngaahi liliu ki he fehu’i ko ‘ení talu e tu’u ‘ae ngaahi ‘otu fehu’i fakamuimuitaha’. Ka neongo ia ko e fuofua taimi ‘eni ki he Tohi kakai Nu’usila 2023 ke ‘eke tangata pe fefine, pea ko e fakalea ‘a e ongo fehu’í na’e hohoa tatau.

‘Oku tau muimui ‘i he tefito’i ngāue ‘a e Sitetisitika Nu’usilá ‘i hono tānaki ‘a e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e tangata’ pē fefiné, pea mo faka’aonga’i ‘e nau ngaahi lea fo’oú ki hono ‘eke ‘a e tangatá pe fefiné. ‘Oku ‘iai pe foki mo e faingamalie fili ki he fānauakó pe te nau hiki fakalaka ‘i ha fehu’i kapau ‘oku nau loto ke ‘oua te nau vahevahe ‘a e ngaahi fakamatala ki he fehu’i ko iá.

Ki he **ngaahi ‘uhinga ‘o e malu’i fakataautahá pea mo hono fakahaa’i kitá**, he’ikai ke fakahaa’i kiate koe ‘i he kalasí ‘a e ngaahi fakamatala fekau’aki pea mo e tangata pē fefiné, ka ‘e fakakau pē ia ‘i he tanaki’anga fakamatala fakalukufuá ke ‘ilo’i ‘a e kulupu na’a ke ‘iaí pea mo fakatokanga’i foki ‘e he ‘u me’ā ngāue ‘e faka’aonga’í. ‘Oku fiema’u ke ‘ilo’i ‘e he fānauakó ‘a e me’ā ni ‘i he taimi te nau fakakakato ai ‘a e saveá.

‘Oku mau faka’ai’ai koe hení ke ke **tokanga’i ‘ae pelepelengesi hono ngāue’aki ‘a e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e tu’unga ‘oe tangatá pē fefiné**, pea faka’ehi’ehi mei hono fakafehoanaki pe fakafe’au’auhi ‘a e vā ‘o e tangatá pe fefiné.

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

- [Stats NZ: Sex and Gender](#)
- [Stats NZ: Sex and Gender Standards](#)

Lanu fakaenatula 'o e la'i'ulú

8. Ko e hā 'a e lanu fakanatula 'a ho'o lau'i'ulú?

- Lanu 'Uli'uli
- Lanu Kelokelo
- Lanu Koko
- Lanu Kulokula
- Lanu Hinehina

FO'OU

Ko e fehu'i ko 'ení na'e fa'u ia ke ne ue'i 'ae fānauakó ke nau fakakaukau'i 'ae fakamatala tefito 'o e lanu takitaha, pea ke nau lava 'o tala ai pē ko e hā 'ae lanu fakaenatula honau lau'i'ulú.

'Oku 'osi fakafuofua'i koe 85% 'a e tokolahi 'o māmaní 'oku nau lau'i'ulu lanu 'uli'uli, 11% 'oku nau lau'i'ulu lanu kelo , 2% 'oku nau la'i'ulu kelokelo, pea 2% 'oku nau lau'i'ulu lanu kulokula fakaenatula pe lau'i'ulu kelo momoho. Koe faka'esitimeti'i 'oe 'asi 'ae 'Alapinonisimi' (kakai kili tetea mo lau'i'ulu hinā) fakamamani lahi' 'oku fakafuofua kihe tokotaha mei he kakai 'e 17,000 kotoa pē.

'Oku 'iai 'ae tefito'i kehekehe 'oe fonuá kotoa; hangē ko 'ení 'oku fakafuofua koe fe'unga mo e 80% 'a e kakai 'o Finilení 'oku nau lau'i'ulu lanu kelokelo pea 6% 'a e kakai 'o Sikotilaní 'oku nau la'i'ulu lanu kulokula.

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

- [Wikipedia Hair Colour](#)
- [Hair Colour Statistics](#)

Kalasi fakaenatula 'o e lau'i'ulu'

9. Ko e ha e kalasi fakanatula 'a ho'o lau'i'ulu?

- Lau'i'ulu hika hangatonu
- Lau'i'ulu hika peau
- Lau'i'ulu mingimingi
- Lau'i'ulu mingi vilovilo

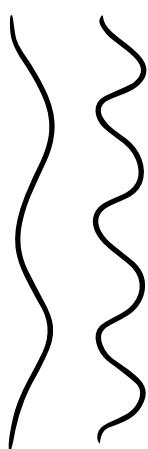
FO'OU

Ko e fehu'i ko 'ení na'e fa'u ia ke ne ue'l 'ae fānauakó ke nau fakakaukau ki he tuhu'ipau 'o e ngaahi kalasi 'oe lau'i'ulu, pea ke nau lava 'o tala mei ai pe ko e hā e kalasi fakaenatula honau lau'i'ulu.

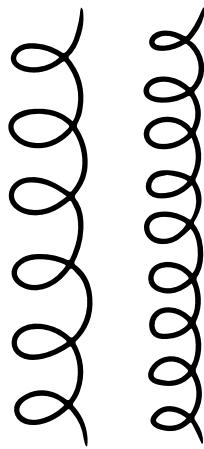
Ko e ngaahi ma'u'anga fakamataala tefito 'eni 'e malava ke tokoni:

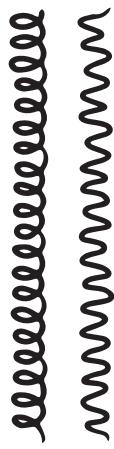
Lau'i'ulu
hika hangatonu

Lau'i'ulu
hika peau

Lau'i'ulu
mingimingi

Lau'i'ulu
mingi vilovilo

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

- [Wikipedia Hair Texture](#)
- [Get to Know Your Hair Type](#)

Ngaahi lōloa 'o e lau'iva'é

11. Ko e hā e fua lōloa ho lau'iva'é, 'i he 'ikai ke tui 'a e sū? Talí 'i he lau senitimitá pea tu'unga tesimale 'e taha.

Lau'iva'e to'ohema ____ sm Lau'iva'e to'omata'u ____ sm

'E malava ke fai ha fakatauhoa 'aki 'a hono vakai'i 'a e kehekehe 'a e lōloa ha ongo lau'iva'e 'e ua, pea mo e fekāinga'aki 'a e lalahi 'o e la'iva'é pea mo 'ene nima angaí, ta'u motu'á, pea mo e alā' me'a pehē.

'Oku fakahā 'e he ngaahi fakatotoló 'oku tokosi'i pe ha kakai 'oku nau lau'iva'e lalahi tatau, pea ko e fua 'o e lalahi 'o e lau'iva'é 'e kehekehe pe 'i he fo'i 'aho kotoa makatu'unga pē mei he fa'ahinga ngāue 'oku fakahokó. Ko e Puti Pilitāniá, ko eSū, pea moe Allied Trades Research Association (SATRA) 'oku ne tuhu'i mai koe meimeい kihe 20% 'a e kakai 'i Pilitānia 'oku tokehekehe 'ae loloa honau ngaahi lau'iva'é 'oku lahi hake ia 'i he 0.4sm (fakafuofua ko e vaeua ai ko e fua lalahi faka-Pilitāniá), pea fakafuofua ko e peseti 'e 2 'o kinautolu ko e faikehekehe 'oku 0.8sm pe lahiange - fakafuofua ko e kotoa ia 'o e fua lalahi faka-Pilitāniá.

Na'e pehē 'e he kautaha Cincinnati Footcare 'oku fe'unga pea mo e 80% 'o e kakai 'o 'Ameliká ko honau lau'iva'e to'ohemá 'oku lōloaange ia 'i he la'iva'é to'omata'u - pea ko e tokolahī, ko honau faikehekehe 'oku fe'unga mo e 0.8cm.

Koe ngaahi falekoloa sū 'oku nau lahilahi ke nau 'omai 'a e sū 'oku fua totonú 'o tuku 'i he me'a faka'ali'alí. 'Oku anga fefē 'a hono uesia 'e he founiga ni 'a e ni'ihi 'oku lōloaange 'enau la'iva'é to'ohemá 'i he la'iva'é to'omata'u? 'Oku

toe ‘iai nai ha konga ‘o e sinó ‘oku lalahiange ‘a e fa’ahi to’ohemá? Ko e ha e ‘uhinga ‘oku pehē aí?

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

- [The difference between left and right feet](#)
- [Normal to Have Different Sized Feet](#)

Puna tu’u

20. a. Ko e hā ‘a e fua lōloa ‘a ho’o puna tu’ú? talí ‘ihe ofi taha ki he lau senitimitá.

_____ sm

b. Na’a ke faka’aonga’i ha tāketi ke ke taumu’ā ki ai?

‘Io

‘Ikai

FO’OU

Ko ‘emau fuofua fakahoko ‘eni ‘a e ‘ahi’ahi’i ‘o e Tohi kakai ‘i he Akó. Na’e fa’u ‘eni ke sivi’i ‘a e tefito’i fakakaukau ‘oku pehe ka ‘iai ha tāketi ‘oku taumu’ā ki ai ‘oku ne hiki’i ‘e ia ‘a e ‘avalisi ‘o e fo’i mama’o ‘o e puná. Ko e faikehekehe ‘i he ngaahi mama’o na’e puna’í ‘oku makatu’unga ia ‘i he ngaahi me’ā hangē ko e tangata pe fefine mo e ta’u motu’á.

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

- [Wikipedia Standing Long Jump](#)
- [Long Jump Test Norms](#)

Faka'aonga'i 'o e tekinolosiá

23 a. Ko e fē 'i he ngaahi me'a ko 'ení na'a ke faka'aonga'i 'i he uike kuo 'osí? ('E lava pē ke ke faka'ilonga'i 'o lahiange 'i he tu'o tahá.)

- 'lai ho'o telefoni to'oto'o
- 'lūtiupi
- 'Isitākulemi
- Sinepiseti
- Feisipuka
- Tuita
- Tiki Toki
- Tuisi
- Pinitulēsi
- Pīliu
- Uasi'epi
- Lētiti
- 'Ikai ke tui tatau
- 'Ikai ke 'iai ha taha 'i he ngaahi me'a ni

Kuo mau tukuatu 'ae fakafo'ou fakamuiumuitahá 'oe ngaahi fili ki he fehu'i ni. 'Oku kau ki ai 'a hono tanaki atu 'a e ki'i polokalama fo'ou 'oku ui ko e Ke Mo'oni (BeReal) pea to'o 'a e ngaahi keimí (Lopuloki, Mainikalafi, Fotinaiti)

23 b. Ko fē ‘i he ngaahi me’ā ko ‘ení na’ā ke faka’āonga’i ai ha fo’i me’ā ‘e fā pe lahiange ‘i ha taimi kehekehe he ‘aho ‘aneaff? (‘E lava pē ke ke faka’ilonga’i ‘o lahiange ‘i he tu’o tahá.)

- ‘Iai ho’o telefoni to’oto’o
- ‘Iūtiupi
- ‘Isitākulemi
- Sinepiseti
- Feisipuka
- Tuita
- Tiki Toki
- Tuisi
- Pinitulēsi
- Pīliu
- Uasi’epi
- Lētiti
- ‘Ikai ke tui tatau
- ‘Ikai ke ‘iai ha taha ‘i he ngaahi me’ā ni

Ko e fehu’i ko ‘eni ‘oku fa’u ia ke ilo’i ai ‘a e tu’olahi hono ngāue’aki ‘a e tekinolosiá. Koe fekumi ‘ae kautaha ‘initaneti koe Piú (Pew Internet Research) ‘i Me 2022 na’ā nau ma’u ai ‘oku fe’unga pea mo e 19% ‘o e kakai ‘Amelika’ ‘i he vaha’ā ta’u motu’ā 13 - 17 na’ā nau pehē ‘oku nau lahi ngāue’aki ‘a e Youtube, fe’unga pea mo e 16% na’ā nau pehē ‘oku nau lahi ngāue’aki ‘a e Tik tok pea 2% na’ā nau pehe ‘oku nau lahi ngāue’aki ‘a e facebook.

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

Pew Internet Teens Social Media and Technology 2022

'Alu ki he opé

FO'OU

24 a. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'oku ke fakakaukaú ko e hā 'a e me'a lelei taha ke tuku atu 'i he opé?

24 b. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'i ho'o fakakaukaú ko e hā 'a e me'a kovi taha ke tuku atu 'i he opé?

24 c. Kuo ke poloka'i nai ha taha 'i he opé he uike na'e toki 'osí?

- 'Ilo
- 'Ikai

Ko e 'uluaki ongo fehu'i 'e uá 'oku fa'u ia ke na 'omai ha seti fakamatala (teita) matu'aki mahu'inga ki hono fekumi mo ako mei hono ngaue'aki 'a e lea 'aó (word clouds), pea mo e ngaahi me'a ngāue ki hono 'analaiso 'o e mata'itohí.

'Oku mau fakangatangata 'ae ngaahi tali 'oe fehu'i ki he fo'i lea pē 'e nima pe si'iange ke tauhi ē tali' ke nounou pea fakamamafa 'i he ngaahi fo'i lea tefító, kae 'ikai ko e fo'i sētesí kakato. 'E lava pē ke ke tokoni ki ho'o fānauakó ke nau lava 'o fakamā'opo'opo nounou 'enau ngaahi fakakaukaú.

Ko e seti 'oe ngaahi fehu'i ko 'ení 'oku fa'u ia ma'ae faiakó mo e fānauakó ke nau hopo atu 'o takai'i 'ae mamani 'oe ope' he founiga 'oku malu. . 'Oku mau fiema'u 'a e fanauakó ke nau ma'u 'a e 'ilo fe'unga ke nau lava 'o fakamatala'i 'ae ngaahi 'aonga mo e ngaahi fakatu'utamaki , pea ke nau lava 'o tu'u tau'atāina meihe taumu'a 'oku fakamamafa'i 'ihe 'emau pepa fehu'i'. 'E tatau pē, ko hono poloka'i ha taha 'i he opé 'e malava pē ke tau pehé ko e fo'i ngāue positivi (malu) pe 'oku nekativi (fakatu'utāmaki).

Ko e timi Tohi kakai 'i he akó 'oku nau fengāue'aki mo e **Tūturu** – ko e founiga fakaonopooni ki he lelei mo e mo'ui 'a e fānauakó - ke fa'ufa'u ha ngaahi

naunau ma'ae tanaki'anga fakamatala' ke ngāue'aki ki hono vakavakai'i ha ngaahi tefito'i taumu'a 'oku tefito he mo'ui lelei mo e lelei fakalukufua ma'ae to'utupú tu'unga 'i he malu hono ngāue'aki 'o e opé 'i mamaní.

Fiefia

25 a. 'I hono fakakātoa, 'oku anga fēfē 'a e fiefia 'oku ke ma'u?

FO'OU

Ko e fehu'i ko 'ení 'oku tefito ia 'ihe ngaahi fehu'i vāvāofi na'e 'asi 'i he savea fakatu'apule'angá kihe fiefia' pe a ko e taha ia he ngaahi fehu'i manakoa 'i he taimi na'e kole ai ki he fānauakó 'i he tanaki fakamatala ne toki 'osí ke nau fakahūange 'enau fehu'i kae fa'u pē 'e kinautolu. Ko e fiefiá ko e me'a fakataautaha ia pea ko e topiki lelei 'eni kiha talanoa 'i he lokiakó.

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

[Happiness and Life Satisfaction Data](#)

Fakakaungāme'a

25 b. 'Oku toko fiha ho ngaahi kaungāme'a ofi?

FO'OU

Ko e fehu'i ko 'ení ko e taha ia he fehu'i ne kole'i 'i he taimi ne kole ai ki he fānauakó 'i he tanaki fakamatala ne toki 'osí ke nau fakahūange ha fehu'i kae fa'u pe 'e kinautolu. Ko e 'ū me'a ki hano fa'u ha fakakaungāme'a vāofi ko e me'a fakataautaha pē, pea ko e tefito lelei 'eni ke talanoa'i 'i he lokiakó.

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

How many friends do you have, and how many do you really need?

Your Social Circle is Smaller Than You Think

'Olokaholo

26 a. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'oku ke fakakaukaú ko e hā nai e 'uhinga 'oku inu 'olokaholo ai 'a e fānau kei ta'u si'i?

26 b. 'I ha fo'i lea 'e nima pe si'iange, 'oku ke fakakaukaú ko e hā 'a e ngaahi uesia 'oku ma'u 'e he fānau kei ta'u si'i 'oku nau inu 'olokaholó?

26 c. 'Oku ke fakakaukau 'oku lelei pē ki he fānau kei ta'u si'i 'i ho'o to'ú ke nau inu 'olokaholo?

- 'Io
- 'Ikai
- 'Oku 'iai pē 'a e makatu'unga
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

26 d. 'E hoko 'a e 'olokaholó ko ha palopalema ia ki he fānau kei ta'u si'i 'a ee' 'oku ou 'ilo'i.

- Ta'eloto 'aupito ki ai
- Ta'eloto ki ai
- Loto ki ai
- Loto 'aupito ki ai
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

Koe ngaahi fehu'i kuo fokotu'u atu' 'oku fakapatonu ia kihe kau faiakó pea mo e fānauakó ke fehu'ia 'ae ngāue'aki 'e he to'utupú 'a e 'olokaholó. Ko e 'uluaki fehu'i 'e uá 'oku fa'u ia ke na 'omai ha seti fakamatala (teita) lelei 'aupito ki

hono kumi mo ako mei hono ngaue'aki 'a e tuku'anga lea 'ihe vavaā' (word clouds), pea mo e ngaahi me'a ngāue ki hono 'analaiso 'o e mata'itohí.

Kuo mau toe 'eke heni fekau'aki mo 'enau fakakaukau ki he 'olokaholó 'i he fehu'i tanaki fakamatala 'a e Tohi kakai 'i he akó kimu'a atu.

Ko e timi Tohi kakai 'i he Akó 'oku nau fengāue'aki pea mo e **Tūturu** – ko e founiga fakaonopooni ki hono siofi 'ae lelei fakalukufua 'a e fānauakó - ke fa'ufa'u ha ngaahi naunau tanaki'anga fakamatala ke ngāue'aki ki hono vakavakai'i ha ngaahi tefito felāve'i pea mo 'enau fakafeangaí mo e 'ulungaangá fekau'aki mo e 'olokaholó.

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

Trends in adolescent drinking in New Zealand

Fainā 'ihe Pisa

28 a. 'Oku kau nai 'a e fainá 'i he fo'i pisá?

- 'Ilo
- 'Ikai
- 'Oku 'ikai keu 'ilo'i

FO'OU

Ko e fehu'i ko 'ení 'oku fa'u ia ke fakaoli pea mo faka'ai'ai 'a e tipeití faka-lokiakó. Ko e fehu'i manakoa 'eni na'e kole'i 'i he taimi na'e fakahā ange ai ki he fānauakó ke fakahū ange 'ae fehu'i na'a nau 'i he tohi fehu'i fakamuimui taha'.

'I he savea na'e fakahoko 'i he 2021 'e he kautaha Kakano'i pulu & sipi 'a Nu'usilá, na'a nau ma'u ai 'oku fe'unga mo e 65% 'a e kakai Nu'usila 'oku nau sai'ia ke 'ai 'a e fainá 'i he pisá. 'I he makasini Taimí ne nau fakahoko ai ha fakahā loto he opé i he 2017 pea na'a nau ma'u ai 'oku ofi ki he 63% 'a e ni'ihi

ne nau kaú ‘oku nau sai’ia ‘i hono ‘ai ‘a e fainá ‘i he pisá. Pea fakatatau ki he kautaha Tomino ‘a Nu’usilá, ko e pisa Hauai’i ‘a e fika ua ‘ihe ifo manakoa taha’.

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

- [NZ Herald: Pineapple on Pizza](#)
- [Stuff: Why Do So Many People Hate Pineapple on Pizza](#)
- [NZ Herald: New Zealand’s Favourite Pizza Topping Revealed](#)

Ifo ‘oe ‘Aisikilimi’

28 b. Ko e hā ‘a ho’o ‘aisikilimi manakó?

Kapau ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo’i, taipe’i ‘**Oku ‘ikai teu ‘ilo’i**.

FO’OU

Na’e fa’u ‘a e fehu’i ko ‘ení ke ne faka’ai’ai ‘a e talanoa tipeití fakaolí ‘i he lokiakó. Na’e kau foki mo ‘eni ‘i he ngaahi fiema’u manakoá ‘i he taimi na’e fakahā ange ai ki he fānauakó ke fakahū ange ‘enau fehu’i fa’u pē ‘e nautolu ‘i he ū seti fehu’i fakamuimui taha’.

Fakatatau ki he fakatotolo na’e fakahoko ‘e he Kenisitā Pulū Nu’usilá (Canstar Blue NZ) ‘ihe 2020, ko e manakoa tahá ‘a e peli (15%), hoko ki ai ‘a e sokoletí (13%), vanilá (11%), pea toki hoki poki (10%). ‘I he fakatau ne fai ‘e he Tipitopu Nu’usilá (TipTop NZ) he 2016, na’e fika uluaki ‘a e vainilá ‘aki ‘a e lita ‘e 935,000, hoko ki ai ‘a e poisenipelí (lita ‘e 313,000) pea toki sokoleti (lita ‘e 302,000).

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

- [Canstar Blue NZ Ice Creams Report](#)
- [TipTop History](#)

Fanga pusi pe fanga kulí

28 c. Ko e fē ‘a e me’ā te ke sai’ia aí, ko e fanga pusí pe fanga kulí?

- Fanga pusi
- Fanga kulí
- ‘Ikai ha me’ā teu fili kiai
- ‘Oku ‘ikai keu ‘ilo’i

Ko e fehu’i ko ‘eni na’e fa’u ia ke fakaoli pea ke ne faka’ai’ai ‘a e talanoa tipeití ‘i he lokiakó. Na’e kau foki mo ‘eni ‘i he ngaahi fiema’u manakoá ‘i he taimi na’e fakahāange ai ki he fānauakó ke toe fakahāange ha’anau fehu’i fa’u pē ‘e nautolu ‘ihe ū seti fehu’i fakamuimui’.

Fakatatau ki he Monumanu Pusiaki ‘a Nu’usilá (Companion Animals NZ) ‘i he 2020, fe’unga pea mo e 41% ‘a e ngaahi ‘api ‘oku ‘iai ‘enau pusí pea 34% ‘oku ‘iai ‘enau kulí, pea ‘oku fkafuofua ‘e toe lahiange ‘a e fiká ‘i he ngaahi feitu’u ki ‘utá. ‘I he ‘analaiso na’e fai ‘i he 2020 ki he ngaahi pouisi/tohi he ‘Isitakelemei, na’e ma’u ai ‘a e lahiange ‘a e pouisi ‘a e kakai Nu’usilá fekau’aki mo e kulí. Pea ‘i he 2001, 73% ‘a e kakai ‘Ameliká ne nau pehé ‘oku saiange ke te pusiaki’i ‘a e kulí ‘i he pusí.

Koe ngaahi tohi ‘aonga ke lau

- [Companion Animals NZ Report 2020](#)
- [Cats vs Dogs on Instagram](#)
- [NZ’s Dog Population Rising Faster Than People](#)
- [Dogs “Better Pets” than Cats](#)

Sipoti Manako'

28 d. Ko e hā 'a e sipoti 'oku ke manako ke ke va'inga/fakahoko?

Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i, taipe'i **'Oku 'ikai teu 'ilo'i**.

FO'OU

Ko e fehu'i ko 'eni na'e fa'u ia ke fakaoli pea ke ne faka'ai'ai 'a e talanoa tipeití 'i he lokiakó. Na'e kau foki mo 'eni 'i he ngaahi fiema'u manakoá 'i he taimi na'e talaange ai ki he fānauakó ke fakahūange ha'anau fehu'i pē anautolu 'ihe seti fehu'i fakamuimu'í.

'I he 2021, na'e fakahoko ai 'e he kosilio 'o e ngaahi ako ma'olunga 'a Nu'usilá ha tohi kakai fekau'aki pea mo e ni'ihi 'oku nau kau atu ki ha ngaahi sipotí. Ko e sipoti tu'ukimu'a 'e tolú ko e netipolo (26,000), pasiketipolo (25,000), pea mo e 'akapulu 'iunioni (24,000).

Koe ngaahi tohi 'aonga ke lau

[Wikipedia: Sport Participation in New Zealand](#)

Ngaahi fehu'i ki he kaha'u

29. Kapau te ke fiema'u ke ke 'eke ha fo'i fehu'i pē 'e taha ki he fānauako 'a Nu'usila ni 'i he savea ni, ko e hā nai 'a e fo'i fehu'i ko iá?

Ko e ngaahi fehu'i ko 'ení 'e fa'o ia ki hono fa'u 'a e tohi kakai 'oku teu fakahoko 'i he 2025. 'Oku mau fiefia ke hanga 'e ho'omou fanauakó 'o talamai 'a e ngaahi me'a ke 'eke kiate kinautolu 'i he kaha'ú! 'Oange ki ho'omou fanauakó ha taimi ke nau fakakaukau ai ki he me'a ni kei mama'o, pea faka'asi ke nau 'ilo'i ko e ni'ihhi 'o 'enau ngaahi fehu'i 'oku fakakau ia 'i he ngaahi fehu'i tohi faka'eke'eke 'o e ta'u ní.

CensusAtSchool

NU`U SILA

Lisi 'o e ngāue 'oku teuteu ki he lokiakó

- Lau 'ae kanokato 'oe ngaahi fehu'i tanaki fakamatalá'. (na'e 'osi 'oatu')
- Paaki pea fokotu'u takai holo 'i he lokiakó 'a e **ngaahi kaati 'o e ū fuákehekehe** ke tokoni ki he fanauakó ('oku 'oatu hangatonu ia 'i he peesi hokó)
- Lau 'ae **fakamatala teuteu 'a e faiakó ki he puna tu'ú** (na'e 'oatu).
- Paaki 'a e **kaati teitá** ma'ae fanauako takitaha (na'e 'oatu; fo'i tatau 'e fā ki he peesi)
- Teuteu'i 'a e **kaati fua lau'iva'é** (na'e 'oatu); 'ai 'o tepi'i pea kosikosi ke hoa mo e lalahí ('e lelei ke 'uluaki lemeneiti)
- Fakapapau'i 'oku 'iai 'ae ngaahi **me'a ngāue 'ilekitulōnika** 'i he fānauakó ke nau fakakakato 'a e saveá he opé.
- Fakapipiki ki he holisí ha **tepi me'afua** 'e ua ke faka'aonga'i ki hono fua 'o e ma'olungá.
- 'Oange ha **tohi laukonga** ki he fanauakó ke hili honau 'ulú 'i he taimi te nau fua ai honau ma'olungá.
- 'Onge ha **tepifua** ke fua 'a e fua takai 'o e kia'i nimá pea mo e puna tu'ú.
- 'Oange ha **lula** kihe fua takai 'o e fo'i tuhu fōlahí.
- Teuteu'i ha me'i **afø** (fakfuofua ki he 10sm 'a hono lōloá) ke ngāue'aki ki he fua takai 'o e fo'i tuhu fōlahí.
- Teuteu mai ha ongo konga **afø** 'e ua (fakafuofua ki he 1m hono lōloá), tepi'i 'a e taha ki he kelekelé (ke laine kamata'aki) pea tuku 'a e taha ke teuteu ke tepi'i mo ia ki he kelekelé (ma'ae puna tu'u 'a e kulupu hono uá)

CensusAtSchool

NU`U SILA

- ‘Omai ha **me’afua mamafa ‘oku mata’ifika** (falekaukau) ke fua ‘a e mamafa ‘o e kato naunaú.
- ‘Omai ha **uasi taimi**, me’a fua taimi pē uasi ke taimi’i ‘aki ‘enau tu’u ve’e tahá.

CensusAtSchool

NU'U SILA

10. Ko e hā ho'o fua ma'olungá, 'i he 'ikai ke ke tui sú? 'Omai 'a e talí 'i he ofi taha ki he lau senitimitá.

Tau hoa, pea muimui 'i he ngaahi sitepu ko 'ení:

1. 'Ai ho hoá ke ne vete hono hono sú.
2. Fekau ho hoá ke ne tu'u 'o falala sītu'a ki he holisí 'o falala kihe tepi fuá.
3. To'o 'a e tohi laukonga 'o fokotu'u 'ihe holisí 'i 'olunga honau . Fakapapau'i 'oku tau 'a e tapa 'o e pepá ki he holisí. Fakapapau'i 'oku pā 'ae kia 'oe tohi' kihe holisí'.
4. Fakaheke māmālie hifo 'a e tohi laukonga kae 'oua kuo ne tau 'i he funga 'ulu ho'o hoá.
5. Sio ki he tapa ki lalo 'oe tohi laukonga' pea ke lau 'a e mata'ifika fe'ungatonu mo ia 'i he tepifuá 'aia ko e fua ma'olungá ia (lau ki he ofi taha ki he senitimitá).
6. Fekau ho hoá ke ne tohi'i 'a hono fua ma'olungá 'i he 'ene kaati teitá.
7. Fetongi tu'unga!

Ngaahi me'a ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā 'e leleiange ai 'a hono faka'aonga'i 'a e tohi ke hili 'i he funga 'ulú 'i hono faka'aonga'i 'a e lulá?
- Ko e hā 'e leleiange ai 'a hono fakapipiki 'a e tepifuá ki he holisí?
- Ko e hā 'oku ke fakakaukau ai ko e fehu'i ko 'ení na'e liliu mei he "Ko e hā ho ma'olungá?"
- Ko hai nai 'e mahu'inga'ia 'i he teita ko 'ení?
- 'Oku ke fakakaukau ko e ha 'a e nounou taha mo e loloa taha 'i he fua ma'olunga 'e 'iai 'a e fānauako 'i ho'o to'ú?
- Kapau te ke tā ha kalafi ke hā ai e fua ma'olunga e fānauako 'i ho to'ú, ko e ha e fuo 'oku ke pehé 'e 'iai 'a e kalafí?

CensusAtSchool

NU`U SILA

**11. Ko e hā 'ae lōloa ho lau'iva'é 'i ho'o ta'esú?
Fua 'a e ongo la'iva'e lōua. 'Omai ho'o tali 'o
fakaofiofi ki he lau senitimitá pea tu'unga
tesimale pē 'e taha.**

Tau hoa, pea muimui 'i he ngaahi sitepu ko 'ení:

1. 'Ai ho hoá ke ne vete hono hono sú.
2. Fekau ho hoá ke ne tu'u 'i 'olunga he la'i kaati fuá pea 'ai hono mui'i va'é ki he holisí. Fakapapau'i 'oku tau 'a e la'i kaati fuá ki he holisí.
3. Lau 'a e fua lōloa 'a hona ongo lau'iva'é mei he la'i kaati fuá (lau senitimita kae tu'unga tesimale pe 'e taha)
4. Fekau ho hoá ke ne hiki 'a e lōloa hono ongo lau'iva'é ki he 'ene kaati teitá.
5. Fetongi tu'unga!

Ngaahi me'a ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā nai 'e leleiange ai hono faka'aonga'i 'a e la'i kaati fuá 'i hano faka'aonga'i ha lula?
- 'I he fouga tatau, 'e uesia nai 'a e ngaahi fuá kapau na'e tui pe 'a e sū?
- Ko e hā nai 'e leleiange ai 'a hono fakamau'u e fuá ki he holisí?
- Ko hai nai 'e mahu'inga'ia 'i he ngaahi teita ko ení?
- Ko e hā ha toe konga 'a hotau sinó ko hono fuá 'oku felāve'i pea mo e fua 'o e lau'iva'é?
- 'Oku lalahi tatau nai 'ae lau'iva'e hema mo e lau'iva'e mata'u 'a e kakaí?
- 'Oku ke fakakaukau ko e lau'iva'e 'o ha ki'i to'u fānauako 'oku liliu ma'upē hono lalahí 'i he 'alu 'a e taimí?
- Kapau te ke tā ha kalafi ke hā ai e loloa e ngaahi lau'iva'e e fānauako 'i ho to'ú, ko e ha e suo 'oku ke pehé 'e 'iai 'a e kalaffí?

CensusAtSchool

NU‘U SILA

12. Ko e hā ‘a e fua takai ho kia‘i nima to‘ohemá? ‘Omai ho‘o tali ‘i he lau senitimitā pea tu‘unga tesimale pē ‘e taha.

Tau hoa, pea muimui ‘i he ngaahi sitepu ko ‘ení:

1. Kumi ‘a e fo‘i hui niuniu ‘i he kia‘i nima to‘ohema ‘a ho hoá.
2. Hanga ‘o takai‘i ‘a e fo‘i tepi fuá ‘i he ngaahi fo‘i hui ko ‘ení pea pehe ki he ‘enau kia‘i nimá.
3. Hanga ‘o lau mei he fo‘i tepi fuá ‘a e lahi ‘o e fua takai ‘o e kia‘i nimá (lau senitimita ki he tu‘unga tesimale ‘e taha)
4. Fekau ho hoá ke ne hiki ki he ‘ene kaati teitá ‘a e lahi e fua takai ‘a hono kia‘i nimá.
5. Fetongi tu‘unga!

Ngaahi me‘a ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā e ‘uhinga ‘oku mahu‘inga ai ke kau ‘a e hui niuniú?
- ‘E mahu‘inga nai kapau te tau fua pea mo e kia‘i nima to‘omata’ú?
- Ko e hā e ‘uhinga ‘oku tau fua lau senitimita ai ki he tu‘unga tesimale ‘e tahá?
- Ko hai nai ‘e mahu‘inga‘ia ‘i he teita ko ‘ení?
- Ko e hā ha toe konga hotau sino ko hono fuá ‘oku ke fakakaukau ‘oku fevale‘i pea mo e fua takai ‘o e kia‘i nimá?
- ‘I ho‘o fakakaukaú, ko e ha nai ‘a e fua takai si‘isi‘i taha mo e lahi taha ‘o e kia‘i nima ‘o e fānauako ‘i ho‘o to‘ú?

CensusAtSchool

NU`U SILA

13. Ko e hā e fua takai ‘o e fo’i tuhu fōlahi ‘a ho’o nima to’ohemá? ‘Omai ho’o tali ‘i he lau senitima pea tu’unga tesimale ‘e taha.

Tau hoa, pea muimui ‘i he ngaahi sitepu ko ‘ení:

1. To’o ‘a e mui’i afó ‘e taha pea ke takai’i ia ‘i he fo’i tuhu folahi ‘o e nima to’ohema ho hoá ‘i he vaeua’anga malie ‘o e vaha’a ‘o e ongo tuke’i nimá.
2. Faka’aonga’i ho ngaahi fo’i tuhú ke maaka’i ‘a e fea’utaki ‘a e ongo mui’i afó.
3. Fao’i fakahangatonu ‘a e mei afó he lulá pea fua e lōlōa ‘a e me’i afó ‘o faka’aonga’i ‘a e lau senitimitá pea mo e tesimale tahá, ‘aia ko hono lōlōá ‘oku tatau ia ki he fua takai ‘o e fo’i tuhu fōlahí.
4. Fekau ho hoá ke ne hiki ki he ‘ene kaati teitá ‘a e fua takai hono fo’i tuhu fōlahí.
5. Fetongi tu’unga!

Ngaahi me’ā ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā e ‘uhinga ‘oku tau faka’aonga’i ai ‘a e me’i afó kae ‘ikai ko e tepi fuá?
- ‘E mahu’inga nai kapau te tau fua pea mo e fo’l tuhuolahii ‘o e nima to’omata’ú?
- Ko e hā ha me’ā te tau malava ke fu”aki e ofi taha ‘o e lau milimitá?
- Ko e hā hono ‘uhinga ‘oku fiema’u ai ke fao’i hangatonu ‘a e me’i afó?
- Ko hai nai ‘e mahu’inga’ia ‘i he teita ko ‘ení?
- Ko e hā ha toe konga hotau sinó ko hono fuá ‘oku felāve’i pea mo e fua takai ‘a e fo’i tuhu fōlahí?
- ‘Oku ke fakakaukau nai ko e fua takai ‘o e fo’i tuhu fōlahí ‘oku ‘iai ha’ane felāve’i pea mo e nima ‘oku tohi ‘aki ‘e he fānauakó?

CensusAtSchool

NU`U SILA

16. Ko e hā e mamafa ‘oku ‘iai ‘a ho’o kato naunaú ‘i he ‘aho ní? ‘Omai ho’o tali ‘i he lau kilokalami pea tu’unga tesimale ‘e tahā.

Tau hoa, pea muimui ‘i he ngaahi sitepu ko ‘ení:

1. Fakapapau‘i ko e kotoa ho’o ‘ū tohi, me’akai kai ho’atā, naunau me’a va’inga sipoti, naunau ‘ilēkitulōnika, pea mo e ‘u naunau pe na’a ke ha’u mo ia ki he akó ‘i he ‘aho ní ‘oku fa’o kotoa ‘i ho’o kato akó.
2. Fua ‘a e mamafa ho’o kató ‘i he me’afua ‘oku mata’ifiká pea ngāue’aki ‘a e lau kilokalami mo e tu’unga tesimale ‘e tahá.
3. Hiki ki ho’o kaati teitá ‘a e mamafa ‘a ho’o kato naunaú.

Ngaahi me'a ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā e lahi e toutou liliu e mamafa ho’o kato naunaú mei he ‘aho ki he ‘aho?
- ‘E anga fēfē ‘a e fakahoko ‘oe savea’ kimu’ a pē kimui he ‘osi ho’o kaí ‘o liliu ‘a e mamafa ho’o kato naunaú?
- Ko hai nai ‘e mahu’inga’ia ‘i he teita ko ‘ení?
- Kapau te ke tā ‘a e kalafi ‘o e fua mamafa ‘o e ‘ū kato naunau ‘a e fānauakó, ‘oku ke pehé ‘e fotunga fēfē ‘a ‘ene ‘así?
- Teke pehé ko e hā e me’ā ‘oku toutou feliliu’aki ai e mamafa ‘o e kato naunaú ‘i he ta’u kotoa?

CensusAtSchool

NU‘U SILA

19. Ko e hā e fuoloa kapau te ke tu‘u ve‘e taha ‘aki ho va‘e to‘ohemá pea kuikui ho‘o matá? ‘Omai ho‘o tali ‘i he lau sekoni.

Tau hoa, pea muimui ‘i he ngaahi sitepu ko ‘ení:

1. Teuteu‘i ha uasi tauhi taimi, uasi tauhi vaha‘a-taimi pe uasi lau taimi ke lekooti ‘a e taimí ki he lau sekoni ofi taha‘.
2. Fekau homou hoá ke nau tu‘u ve‘e taha ‘aki honau va‘e to‘ohemá pea kuikui honau matá. Kamata leva ho‘o taimi‘í.
3. Ta‘ofi ‘a e uasi tauhi vaha‘a taimí kapau e tau hono va‘e to‘omata‘ú ki ha me‘a pe ngāue hono va‘e to‘ohemá, hangē ko ha‘ane hopohopo. Talange ki ho hoá ‘a e lahi e sekoni na‘e tu‘u aí. ‘Oku ‘ikai fiema‘u ke toe feinga tu‘o ua.
4. Fekau ho hoa ke ne hiki ki he ‘ene kaati teitá ‘a e lahi e taimi ne tu‘u aí.
5. Fetongi tu‘unga!

Ngaahi me‘a ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā ‘oku fiema‘u ai pē ke tu‘u tu‘o tahá ka e ‘ikai ke toutou tu‘ú?
- Ko e hā nai ha me‘a te ne uesia ho‘o palanisí? Fakamalohino sipoti, hela‘ia, ongo‘i puke?
- Ko e hā nai e ‘uhinga ‘e mahu‘inga‘ia ai ha taha ‘i he palanisí pe teita fakafehokotakí?
- Kapau te ke tā ‘a e kalafi ‘o e taimi e kakaí ‘i he ki‘i va‘inga ko ‘ení, ‘oku ke pehē ‘e fotunga fēfē nai ‘ene ‘así?

CensusAtSchool

NU`U SILA

20. Ko e hā ‘a e lōloa ‘a ho’o puna tu’u? ‘Omai ho’o talí ‘i he lau senitimita ofi tahá.

Muimui ‘i he ngaahi sitepu ko ‘ení pea pehe ki he ngaahi fakahinohino ‘e tanaki mai ‘e he faiakó.

1. Tu’u ‘i mui he me’i afo he kelekelé ‘a ee ‘oku ne faka’ilonga’i ‘a e kamata’angá pea ‘ai e ongo va’é ke ki’i mavahevahe.
2. Puna kimu’a ‘aki ‘a e mama’o taha te ke malavá mei he me’i ‘oku ke tu’u ‘iaí (‘oua ‘e lele ‘o puná), fiema’u ke mavahe lōua ho ongo va’é ki ‘olunga, pea ke tō ‘o tu’u’aki ho ongo va’é lōua.
3. Ngāue’aki ‘a e lau senitimitá ke fua ‘a e mama’o mei he fo’i laine kamatá ki he mui’i va’e taupotu taha ki he lainé na’i ne tō ‘o tu’u’aki.

Ngaahi me’i ke fai ki ai ha fakakaukau:

- Ko e hā ‘oku fiema’u ai pē ke tu’u tu’o tahá ka e ‘ikai ke toutou tu’ú?
- Ko e hā ‘a e me’i te ne uesia ‘a e mama’o ‘a ho’o puna tu’ú? Fakamalohisino sipoti, hela’ia, ongo’i puke?
- Ko e hā nai ha ‘uhinga ka mahu’inga’ia ai ha taha ‘i he ngaahi teita ‘o e puna tu’ú?

Ko e me'a ke teuteu'i 'e he faiakó ki he puna tu'ú

1. Vahe ua'i ta'efilifilimānako ho'o fānauakó ki he kulupu 'e ua.
2. 'E 'uluaki 'alu 'a e kulupu 'uluakí pea toki 'alu fika ua 'a e kulupu hono uá pea ke tuhu'i hā **laine tāketi** ke nau feinga kiai (koe me'i afo kuo 'osi tepi'i ki he falikī).
- 3. 'Oua na'a 'ai ke 'ilo 'e he fānauakó 'a e tāketí kimu'a 'i he kamata 'a e kulupu hono uá.**
4. 'E muimui 'a e fānauako 'i he kulupu 'uluakí ki he ngaahi sitepú takitaha.
 - Tu'u 'i mui he me'i afo he kelekelé 'a ee 'oku ne faka'ilonga'i 'a e kamata'angá pea 'ai e ongo va'é ke ki'i mavahevahe.
 - Puna kimu'a 'aki 'a e mama'o taha te ke malavá mei he me'a 'oku ke tu'u 'iaí ('oua 'e lele 'o puná), fiema'u ke mavahe lōua ho ongo va'é ki 'olunga, pea ke tō 'o tu'u'aki ho ongo va'é lōua.
 - Ngāue'aki 'a e lau senitimitá ke fua 'a e mama'o mei he fo'i laine kamatá ki he mui'i va'e taupotu taha ki he lainé na'a ne tō 'o tu'u'akí.
5. Hoko mai, fokotu'utu'u 'a e laine tāketí 'o ngāue'aki 'a e ngaahi fua ko 'ení pea mei he laine kamatá:

Ta'u 3: 108sm	Ta'u 8: 144sm	Ta'u 13: 180sm
Ta'u 4: 118sm	Ta'u 9: 150sm	Ako ma'olunga
Ta'u 5: 126sm	Ta'u 10: 160sm	'aupito: 180sm
Ta'u 6: 132sm	Ta'u 11: 168sm	
Ta'u 7: 138sm	Ta'u 12: 174sm	
6. Ko e fānau ako 'i he kulupu hono uá te nau muimui 'i he sitepu tatau na'e muimui ai 'a e kulupu 'uluakí, pea tanaki atu ki ai 'a e laine tāketí.

CensusAtSchool

NU'U SILA

Kaati teita ki he:

10. Fua mā'lunga:	sm
11 a. Lōloa 'o e lau'iva'e to'ohemá:	sm
11 b. Lōloa 'o e lau'iva'e to'omata'ú:	sm
12. Fua takai 'o e kia'i nima to'ohemá:	sm
13. Fua takai 'o e kia'i nima to'omata'ú:	sm
16. Mamafa 'o e kato naunaú:	kk
19. Tu'u ve'etaha 'aki e va'e to'ohemá:	
20. Puna tu'u:	sm

CensusAtSchool

NU'U SILA

Kaati teita ki he:

10. Fua mā'lunga:	sm
11 a. Lōloa 'o e lau'iva'e to'ohemá:	sm
11 b. Lōloa 'o e lau'iva'e to'omata'ú:	sm
12. Fua takai 'o e kia'i nima to'ohemá:	sm
13. Fua takai 'o e kia'i nima to'omata'ú:	sm
16. Mamafa 'o e kato naunaú:	kk
19. Tu'u ve'etaha 'aki e va'e to'ohemá:	
20. Puna tu'u:	sm

CensusAtSchool

NU'U SILA

Kaati teita ki he:

10. Fua mā'lunga:	sm
11 a. Lōloa 'o e lau'iva'e to'ohemá:	sm
11 b. Lōloa 'o e lau'iva'e to'omata'ú:	sm
12. Fua takai 'o e kia'i nima to'ohemá:	sm
13. Fua takai 'o e kia'i nima to'omata'ú:	sm
16. Mamafa 'o e kato naunaú:	kk
19. Tu'u ve'etaha 'aki e va'e to'ohemá:	
20. Puna tu'u:	sm

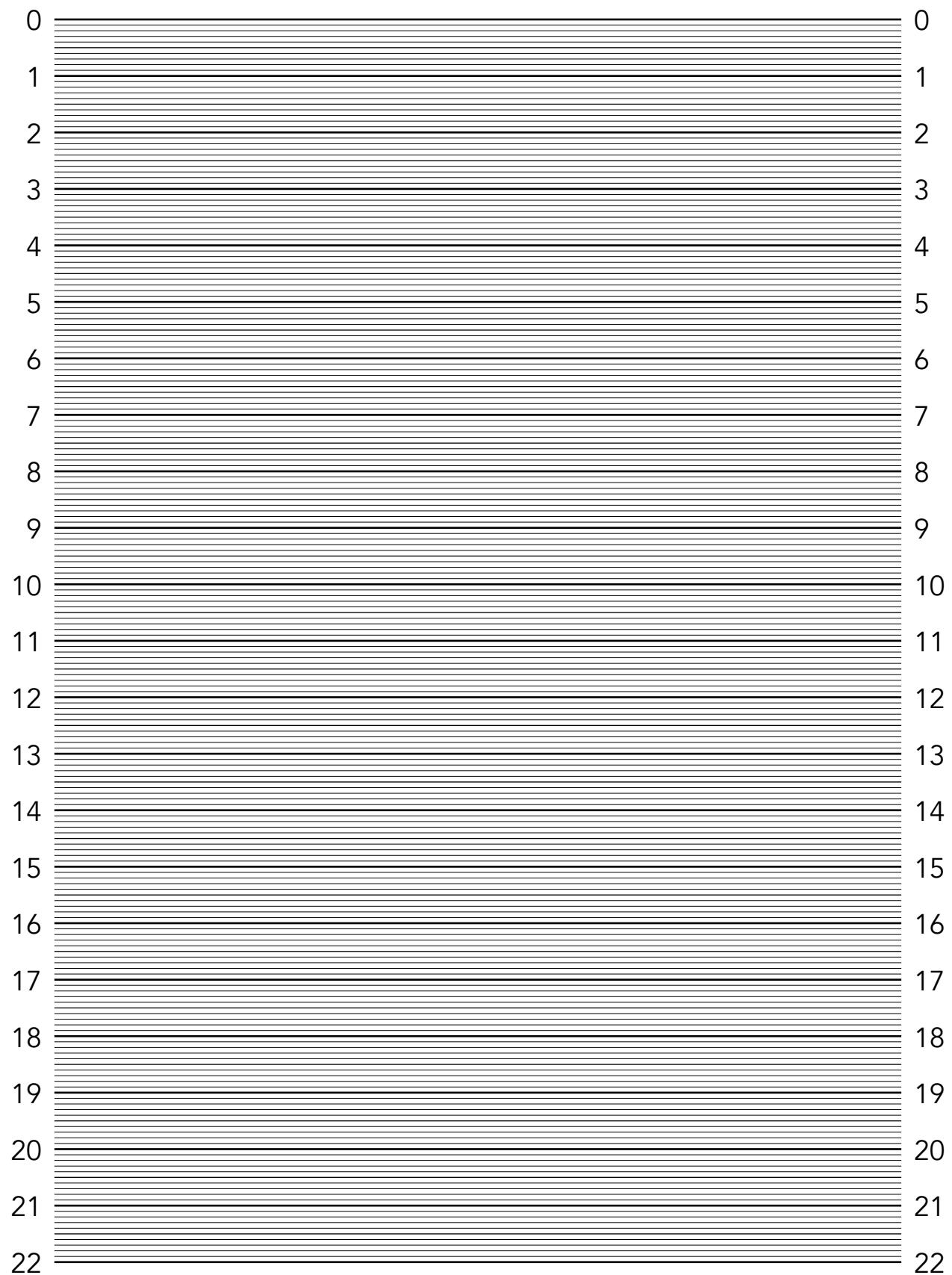
CensusAtSchool

NU'U SILA

Kaati teita ki he:

10. Fua mā'lunga:	sm
11 a. Lōloa 'o e lau'iva'e to'ohemá:	sm
11 b. Lōloa 'o e lau'iva'e to'omata'ú:	sm
12. Fua takai 'o e kia'i nima to'ohemá:	sm
13. Fua takai 'o e kia'i nima to'omata'ú:	sm
16. Mamafa 'o e kato naunaú:	kk
19. Tu'u ve'etaha 'aki e va'e to'ohemá:	
20. Puna tu'u:	sm

Kaati fua 'o e lau'iva'ē

Kaati fua 'o e lau'iva'ē

21		21
22		22
23		23
24		24
25		25
26		26
27		27
28		28
29		29
30		30
31		31
32		32
33		33
34		34
35		35
36		36
37		37
38		38
39		39
40		40